

Раздел 9. МЕДИАКРИТИКА В КОНТЕКСТЕ ПЕЧАТНЫХ СМИ

УДК 821.161.2-32.09

ХАРАКТЕР ІНТЕЛІГЕНТА В НОВЕЛІ Ю. ЛИПИ «КАМ'ЯНЕЦЬ СТОЛИЧНИЙ»

Гасанова В.Т.

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, м. Сімферополь

У статті досліджено героїчний характер інтелігента, безмежно відданого ідеї, цілеспрямованого й діяльного.

Ключові слова: реалістичний, Кам'янець, новела, характер, інтелігент

Постановка проблеми. Новела «Кам'янець столичний» цікава тим, що Ю. Липа реалістично, з іронією, «ізсередини» зображує в ній ту атмосферу, яка панувала в колах тодішньої інтелігенції – всіх тих людей, що були «у френчах, у рештках військового вбрання, не раз, навіть жінки» [1, с. 144]. Отже, тих, що склали саме ество тодішньої державної влади. Як виглядає, більшість із них просто нидла в бездіяльності.

Ще один епізодичний персонаж новели, якийсь статистик, у розмові з Моначевським так визначає характер часу:

– Їй Богу, як за Святославових часів.

– Чого ж не Ярослава Мудрого? – спитався хмурно Моначевський...

– Бо за Ярослава то, хлопче, – ченці, значить, ми – інтелігенти – сиділи собі, процвітали. Книжечки писали, проповіді деклямували. А тепер, хлопче, часи Святославові, – походи! Коні іржать, свідомі кметі сире м'ясо їдять, з кулеметів стріляють і нам пальцем погрожують: сиди чернеча душе, тихо, – тепер меч говорить, і копита тупотять.

Статистик набундючився, глянув.

– Чого ж ти кривишся? – додав ображено. – Коли не меч говорить, то – гармати. Прислухайся тільки!» [1, с. 144-145].

Підсумовуючи вуличні враження, Моначевський думає: «Музика перед самим ударом, пляни перед близьким знищенням – йому здалось: це сон. А однак, схопивши себе на цій думці, він злякався. Він подумав, що так, у сні, найлегше загинути. «Це – не сон», – повторював собі настирливо.

Вийшов з парку, – тоді тривога обхопить його нещадно, тривога – до болю в грудях» [1, с. 150].

Моначевський гостро відчуває неадекватність усього урядово-інтелігентського населення Кам'янця. Він знав, що місто оточене. Він жде якихось рішучих дій з

боку влади. Але в парку грає духовий оркестр і вештаються знічев'я чиновники, канцеляристи, штабісти, нікому не потрібні інженери, композитори, статистики, філологи, жінки в рештках військового одягу та інші постаті, які б мали колективно уособлювати міць української держави, натомість уособлюють її безпорадність.

Але не всі такі. Зі щирим співчуттям зображує Ю. Липа образ молодого вченого – іхтіолога Парфана, знаменитого тим, що відкрив “в Сочі, чи в Анапі, чи в іншій чорноморській бухті незнаний рід гарпактид і дав йому назву Льонгіпедія понтіка...” [1, с. 151]. Покинувши свої вчені заняття, Парфан-Льонгіпедія став армійським “культосвітником”, працював на фронті, доки не захворів на тиф. Неважко здогадатися, що саме в образі Парфана-Льонгіпедії реалізувалася авторська концепція героїчного характеру інтелігента в обставинах війни. Він є типом діяльного інтелектуала, його культосвітництво полягає в тому, щоб розкрити перед вояками-фронтівиками справжнє призначення України. При потребі Парфан готовий узяти до рук зброю, щоб захищати українську державність.

Антиподом Парфана в новелі “Кам’янець столичний” виступає “філолог-слов’язознавець” Масник. Вони протиставлені навіть у портретних характеристиках: Масник – “великий, червоний, дебелий”, він “одразу наповнив галасом цілу низьку кімнату” [1, с. 151]. Парфан – “блідий, як видиво”, після тифу він “змиршавів”, навіть ходить хитаючись – постать “із вічно слабо обрисованою усмішкою на блідих великих устах і здивованою зморшкою на високім, чистім чолі” [1, с. 151]. Масник, розмовляючи, “гримить”, голос Парфана ледве чутний. Це – в ситуації дружньої розмови. Коли стає відомо, що Кам’янець – “у передсмертних кліщах”, себто в більшовицькому оточенні, для героїв настає “момент істини”. Вони поводяться по-різному: скептичний ботанік Моначевський спокійно повідомляє про те, що “ще хвиля, може, і трісне сигнальна ракета над містом, засурмлять тривогу сурми, нам роздадуть рушниці, і...” [1, с. 152]. Із щойно самовпевненим Масником робиться істерика:

“– Нам?.. – скрикнув обурений і пополотнілий Масник... – рушниці? Я, я ніколи не мав у руках рушниці... Я – культурник, я маю друковані праці... як то може бути?” [1, с. 153].

Коли заходить про реальну загрозу життю, Масник відразу ж позбувається “насмішкувато-театрального тону” [1, с. 152].

Слід зазначити, що окремого розгляду потребує, сказати б, музичний пласт новели “Кам’янець столичний”. Ми не ставимо перед собою такого завдання, та все ж мусимо відзначити, що новела надзвичайно цікава з музичного боку: Ю. Липа, окрім ідеологічно-сміслових, психологічних, чітко означає музичні мотиви-голоси описуваного Кам’янця.

Невипадкова акцентація бравурних маршів, оркестрової міді, ритму вояцьких кроків та пісень, тиші міського парку і т. ін. На цьому тлі письменник розгортає партії різних інтелігентських голосів. Усе це звучить дисгармонійно, увиразнюючи хаотичний безлад, що панує в обложеному “столичному” Кам’янці. Однак мета письменника Ю. Липи ніколи не обмежується констатацією “хаосу почуття”, його цікавить інше – подолання хаосу гармонією. Наприкінці новели природно виринає досі майже не чутний, непомітний голос Парфана. Саме цей голос, а не театральні бравурні марші означає героїчну тему новели:

“Тоді саме залунав голос ще недавно засоромлений, а тепер певний себе, немилосердно рівний і трохи урочистий:

“– Так, ми всі тут згинемо із зброєю в руках” [1, с. 153].

Ідеться не про покірність перед лицем смерті: Парфан каже про загибель “із зброєю в руках”, себто про необхідність боротися до кінця, принести своє життя в жертву ідеї національного визволення. Досі найгучніший, самовпевнений у фальшивій театральності, схожий на воєнну виставу, котру влаштували з нагоди приїзду “вождя” Петлюри, Масник не готовий до такого повороту справи. Він – “культурник”, отже, не зобов’язаний брати до рук зброю і гинути в бою. Іншої концепції культурництва у надзвичайних обставинах збройної боротьби за національну мету дотримується Парфан-Льонгіпедія – репрезентант авторської концепції героїчної особистості. Можливості виживання за рахунок зречення ідеалів для нього не існує. Якщо не лишається інших способів бути корисним народові, культурник мусить загинути, своєю смертю потвердивши істинність ідеалів, носієм яких він є. Тому Парфан повторює, звертаючись до Масника:

“– Бо ми мусимо загинути, – знов сказав голос урочистий і трохи змучений, голос Льонгіпедії” [1, с. 153].

Варто відзначити, як тонко вибудовує Липа тему Парфана-Льонгіпедії. Наведену щойно фразу, інтонаційно схожу на біблійну, промовляє голос урочистий і змучений, лише після паузи автор уточнює: це був голос молодого вченого, – вузького фахівця-океанолога чи іхтіолога, в час війни – “культосвітника”, голосом котрого мовби провіщає істина.

Парфан урочистий і спокійний перед лицем загибелі. Кволий плоттю, немічний після тяжкої хвороби, він навіть зовні нагадує християнського подвижника-страдника, виявляючи духовну монолітність людини, до кінця відданої ідеї. Письменник недвозначно натякає на духовний зв’язок Льонгіпедії з горнім світом. У час смертельної небезпеки його постать вивищується, набираючи характеру монументального, тоді як Масник маліє, мізерніє. Ще не торкнувшись бойової зброї, ще не почувши сигналу стати в бій, він переживає духовну смерть:

“– Я проклинаю вас усіх, – зірвався з місця і заревів Масник, – проклинаю той час, коли я мусив покинути такі захисні музеї, бібліотеки, архіви, мої праці, коли я покинув Київ. Зненавиджу всіх українців, – кидався з кутка в куток, – за їх завзяття, за їх ненависть до компромісу, за мовчазну непримиримість. Я проклинаю ту кожну секунду, коли хоч на секунду я слухав вмовлянь, що треба йти із своїм військом. Я хочу жити, розумієте? – їсти, пити, кохати, і... (він ужив негарного слова), розумієте? Я ненавиджу все, що мені перешкоджає в цьому. О, будь воно прокляте, будь прокляте все те, що привело мене сюди, до цього зачумленого, несамовитого міста!

– Кам’янець столичний, – мимоволі процідив крізь зуби асистент ботаніки. – Цікаво, – додав голосніше, – чому вони не роблять тривоги? Большевики ж підходять до міста?

Масник не міг говорити, він упав головою на стіл, і хлипав, і душився в хлипанню, як в блювотинах. Окремими словами долітала до всіх його мова: “ви ідіоти, ви божевільні... не знаєте... що то є... життя” [1, с. 153].

Цілком реалістично, жорстко виписуючи цю сцену, Ю. Липа, гадаємо, підносить її до рангу ритуального дійства. Масник зрікається громадянської віри, отже, втрачає моральне право називатися культурником – він просто відступник. На протипагу

йому готовністю до самопожертви реалізувавши настанову бути зі своїм військом, возноситься Парфан.

Ю. Липа як фаховий лікар піддає своїх героїв прискіпливому “обстеженню”, що нагадує медичне. Зокрема констатуючи розширення зіниць у Масника, бачить в його очах “тільки бездонний, тріпотливий жах” [1, с. 154]. Щось зовсім інше прочитується в очах Парфана, які також розширились у фінальному епізоді новели. “Щось важко, повільно їхало вулицею. Їхали, здається, дві автоплатформи важко навантажені: сугінь була дуже непрозора.

За спиною ботаніка став Льонгіпедія і теж дивився. Авта виринали поволі в світло вуличних ліхтарень. Чим ближче були, тим очі Льонгіпедії все більш розширювались.

Він вхлинав у себе якусь вістку. Він переконувався власною істотою в чімсь, в якійсь великій правді, найважнішій з усіх правд” [1, с. 155].

З усіх присутніх лише Парфан перебуває в безпосередньому духовному зв’язку з військом. Його душа є і ланкою, котра пов’язує земні криваві справи вояків із найвищою правдою. Він не вгадує, а прозріває перемогу, добуту ціною життя воїнів-юнаків, що їхні тіла повільно везуть на платформі. Його жести – ритуальні:

“Мотори авт гули вже дуже недалеко: авта везли щось повільно, обережно, аж заобережно.

Льонгіпедія випростувався, якась пружина випростувала його. Обернувся до лампи на столі, з блакитними, виряченими, великими очима з білими віями; його біла, певне дуже легка, чуприна куйовдилася і розпорскувалася на вітерці від вікна. Неначе в трансі, ступив він два кроки, швидко, як маріонетка, підніс руку, відставляючи її від тіла – і сполічкував Масника. Властиво, то не була пощочина. Він тільки легко відіпхнув долонею товсте почервоніле лице, що не поворухнулось” [1, с. 155].

З усіх присутніх лише Парфан має право дати ляпаса Масникові. Його жест – символічний, ритуальний, бо герой заледве здатен підняти руку. Цей ляпас – не тільки Масникові, а всім тим у “столичному” Кам’янці, хто нидів, рефлексував, пишався на опереткових парадах і т. ін. замість самовідданої праці задля перемоги. Парфан дає ляпаса “від них”, себто від тих загиблих юнаків, чії тіла привозять до міста:

“Три автоплатформи, повні трупів, їхали поволі вузькою вулицею камінного старовинного міста. Прикриті були широкими ряднами. Тільки було видно темні обводи шапок з білими шнурками юнацької школи і безпомічні, майже дитячі, худі ноги в обмотках, що стирчали з-під накривала та тряслись і здригалися при посуванні авт.

Шофер першого авта, побачивши... уважні голови в вікні, крикнув їм знизу бадьоро:

– Відбили Кам’янець!..” [1, с. 155].

На платформі – тіла тих юнаків зі “старшинської школи”, колона яких епізодично згадується при початку новели: “Переходила юнацька, старшинська школа. Ішли по чотири в ряд, однаково убрані в ясно-зелені уніформи, яскраво вирізняювались їхні темно-сині з білим шнуром обводи кашкетів. Юнаки ішли високі, углі, майже діти, і співали тонко, свіжо, жваво:

О, Україно,
О, Люба Ненько,
Тобі вірненько

Присягнем...

Ішли під гору легким кроком, зникли за рогом, притискаючи міцно кольби рушниць до грудей” [1, с. 144].

Ці герої проходять у Кам'янці другим планом. Вони не беруть участі в церемоніях та парадах, вони спростовують саму необхідність в обложеному місті опереткових парадів та інших театралізованих вистав, що в них грають артисти-лицедії, саме в такий спосіб потрапляючи до історичних анналів. Юнаки зі старшинської школи – справжні герої. Такі, як вони, рятували Кам'янець, державців, державу ціною власного життя. Вони були здатні перемагати на фронті, але були безсилі проти бездарності, безвідповідальності, беспорядності всіх тих постачальників, канцеляристів, штабістів, усіх марнославців-лицедіїв у мундирах і залишках мундирів. Юнаки зі старшинської школи, які відбили Кам'янець, втілюють велику правду національно-визвольної боротьби. Парфан-Льонгіпедія – також. Він належить до їхніх лав. Але він – “культосвітник”, а не воїн. Ю. Липа всіляко підкреслює те, що сфера, в якій провадить свою боротьбу Парфан, – моральна.

Художній характер молодого вченого асоціюється з типом героя-святого. Присутність в українському русі таких героїв якнайкраще атестує цей рух, стаючи запорукою неминучої перемоги в майбутньому. Ю. Липа твердо вірив у перемогу. Цією вірою перейнята і новела “Кам'янець столичний”, і вся його творчість.

Висновки. Не менш рельєфний у прозі Ю. Липи героїчний характер інтелігента, масштабно і глибоко виписаний, зокрема, в новелах “Кам'янець столичний” та “Гринів”. Письменнику вдалося створити образ героя нового типу – інтелігента, безмежно відданого ідеї, цілеспрямованого й діяльного. Його персонажі – люди витонченої душевної організації, високого інтелекту, природні провідники, герої європейські, а водночас – типові представники свого народу.

Список літератури

1. Липа Ю. Нотатник: Новели. – К.: Укр. світ, 2000. – 296 с.
2. Липа Ю. Поезія. – Торонто, 1967. – 292 с.
3. Липа Ю. Призначення України. – Львів: Просвіта. – 272 с.

Гасанова В.Т. Характер інтелігента в новелі Ю. Липи «Кам'янець столичний»

В статье исследуется героический характер интеллигента, бесконечно преданного идее, целеустремленного и деятельного.

Ключевые слова: реалистический, Каменец, новелла, характер, интеллигент

Gasanova V.T. Heroic nature of intellectual

Heroic nature of intellectual is explore in the article, ideas of and energetic.

Key words: realistic, Kamenec short story, intellectual

Пост упила до редакції 21.08.2008 р.